



ISSN: 3060-4613



MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI



No9
2025

- 13.00.00 Pedagogika fanlari
- 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
- 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
- 13.00.03 Maxsus pedagogika
- 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
- 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
- 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
- 13.00.07 Ta'limda menejment
- 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
- 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
- 07.00.00 Tarix fanlari
- 19.00.00 Psixologiya fanlari
- 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
- 02.00.00 Kimyo fanlari
- 03.00.00 Biologiya fanlari
- 09.00.00 Falsafa fanlari
- 10.00.00 Filologiya fanlari
- 11.00.00 Geografiya fanlari

M

AKTABGACHA VA AKTAB TA'LIMI

Pedagogika, psixologiya fanlariga ixtisoslashgan ilmiy jurnal

PSIXOLOGIYA YO'NALISHI



MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI



*Elektron nashr. 40 sahifa,
1-avgust, 2025-yil.*

BOSH MUHARRIR:

Karimova E'zoza Gapiirjanovna – O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vaziri

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Pedagogika fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI A'ZOLARI

*Ibragimov X.I. – pedagogika fanlari doktori, akademik
Shoumarov G'.B. – psixologiya fanlari doktori, akademik
Qirg'izboyev A.K. – Tarix fanlari doktori, professor
Jamoldinova O.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Sharipov Sh.S. – pedagogika fanlari doktori, professor
Shermuhhammadov B.Sh. – pedagogika fanlari doktori, professor
Ma'murov B.B. – pedagogika fanlari doktori, professor
Madraximova F.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Kalonov M.B. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nabiyev D.X. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Qo'ldoshev Q. M. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ikramxanova F.I. – filologiya fanlari doktori, professor
Ismagilova F.S. – psixologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
Stoyuxina N.Yu. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya)
Magauova A.S. – pedagogika fanlari doktori, professor (Qozog'iston)
Rejep O'zyurek – psixologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
Wookyu Cha – Koreya milliy ta'lim universiteti rektori (Koreya)
Polonnikov A.A. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Belarus)
Mizayeva F. O. – Pedagogika fanlari doktori, dotsent
Baybayeva M.X. – pedagogika fanlari doktori, professor
Muxsiyeva A.T. – pedagogika fanlari doktori, professor
Aliyev B. – falsafa fanlari doktori, professor
G'afurov D. O. – falsafa fanlari doktori (PhD)
Shomurodov R.T. – iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Mirzayeva F.O. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Jalilova S.X. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Bafayev M.M. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Usmonova D.I. – Samarqand iqtisodiyot va servis institute dotsenti
Saifnazarov I. – falsafa fanlari doktori, professor
Nematov Sh.E. – pedagogika fanlari nomzodi (PhD)
Tillashayxova X.A. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Yuldasheva F.I. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Doniyorov S. M. – "Yangi O'zbekiston" va "Pravda Vostoka" gazetalar tahririyati DM bosh muharriri, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan jurnalist, filologiya fanlari nomzodi (PhD)
Yuldasheva D.B. – filologiya fanlari bo'yicha falsafa (PhD) doktori, dotsent
Tangriyev A. T. – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti kafedra professori
Ashurov R. R. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Panjiyev M. A. – Qashqadaryo viloyati Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi boshlig'ining birinchi o'rinbosari
Xudayberganov N. A. – Xorazm Ma'mun akademiyasi Tabiiy fanlar bo'limining katta ilmiy xodimi, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz: O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, O'zbekiston milliy pedagogika universiteti

EDITOR-IN-CHIEF:

Karimova E'zoza Gapirzhanovna – Minister of Perschool and School Education of the Republic of Uzbekistan

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Ibragimov X.I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Academician

Shoumarov G'. B. – Doctor of Psychological Sciences, Academician

Qirg'izboyev A. K. – Doctor of Historical Sciences, Professor

Jamoldinova O.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Sharipov Sh.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Shermuhhammadov B.Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Ma'murov B.B. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Madraximova F.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Kalonov M.B. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Nabiyev D.X. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Koldoshev K. M. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Ikramxanova F.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor

Ismagilova F.S. – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Russia)

Stoyuxina N.Yu. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Russia)

Magauova A.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kazakhstan)

Rejep O'zyurek – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Turkey)

Wookyu Cha – President of the National University of Education, Korea (South Korea)

Polonnikov A.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Belarus)

Mizayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Baybayeva M.X. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Muxsiyeva A.T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Aliyev B. – Doctor of philosophy, professor

Gafurov D. O. – Doctor of Philosophy (PhD)

Shomurodov R.T. – Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor

Mirzayeva F.O. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor

Jalilova S.X. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Bafayev M.M. – Doctor of Philosophy in Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Usmonova D.I. – Associate Professor, Samarkand Institute of Economics and Service

Saifnazarov I. – Doctor of philosophy, professor

Nematov Sh.E. – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD)

Tillashayxova X.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Yuldasheva F.I. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor

Doniyorov S. M. – Editor-in-Chief of the Editorial Board of the newspapers "Yangi Uzbekiston" and "Pravda Vostoka", Honored Journalist of the Republic of Uzbekistan, Candidate of Philological Sciences (PhD)

Yuldasheva D.B. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor

Tangriyev A.T. – is a professor of Tashkent State University of Economics

Ashurov R. R. – doctor of philosophy (PhD) in psychology

Panjiyev M. A. – First Deputy Head of the Department of Preschool and School Education of the Kashkadarya Region

Khudaiberganov N. A. – Senior Researcher of the Department of Natural Sciences of the Khorezm Mamun Academy, Doctor of Philosophy (PhD) in Biological Sciences

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining quyidagi qarorlariga asosan pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) hamda fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalaridagi asosiy ilmiy natijalarni chop etish uchun milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan:

Pedagogika fanlari bo'yicha: OAK Kengashi tavsiyasi (26.08.2024-y., №11-05-4381/01) asosida:

- Ekspert kengashi (29.10.2024-y., №10)
- Rayosat qarori (31.10.2024-y., №363/5)

Psixologiya fanlari bo'yicha: Toshkent davlat pedagogika universiteti murojaatiga asosan OAK tavsiyasi (24.04.2025-y., №11-05-2566/01):

- Ekspert kengashi (25.05.2025-y., №10)
- Rayosat qarori (08.05.2025-y., №370/5)

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali

26.09.2023-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №C-5669363 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №136361



MUNDARIJA

BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINING INTELLEKTUAL RIVOJLANISHIDA PEDAGOG SHAXSINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI	8
Ashurov Ramzidin Ramazonovich	
SUITSIDIAL HOLATLARNI Keltirib Chiqaruvchi Omillar	11
Sadilloev Odiljon Oripovich	
MAHKUM SHAXSINING IJTIMOY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI O'RGANISH YUZASIDAN ILMIY TAHLILLAR	15
Turdiyev Zafar Erkinovich	
TALABALARDA KORRUPTION XULQ-ATVORG A IJTIMOY-PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI	18
Xamidov Mansurjon Abduxalilovich	
AYOLLARDA KETISH ISTAGI FENOMENI VA MIGRATSIYA MOTIVLARINING PSIXOLOGIK DETERMINANTLARI (ICHKI MIGRANT AYOLLAR MISOLIDA)	21
Sadullayeva Jamilaxon Ibodilla qizi	
HARBIY XIZMATCHILARDA PSIXIK O'ZINI O'ZI BOSHQARISH DOIRASIDA PSIXOLOGIK HIMOYA MEXANIZMLARINING QO'LLANILISH XUSUSIYATLARI.....	30
Qiyomxo'jayeva Madina Rustambek qizi	
NAMANGAN OILALARIDA SHAXSLARARO MUNOSABATLARNING IJTIMOY-PSIXOLOGIK TAVSIFI	35
Turg'unboyeva Azizaxon G'ulomovna	

HARBIY XIZMATCHILARDA PSIXIK O'ZINI O'ZI BOSHQARISH DOIRASIDA PSIXOLOGIK HIMOYA MEXANIZMLARINING QO'LLANILISH XUSUSIYATLARI

Qiyomxo'jayeva Madina Rustambek qizi

O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti

Email: mkiyomkhujaeva99@gmail.com

Annotatsiya: Globallashuv jarayonida, demografik o'zgarishlar bilan bir qatorda, harbiy xizmatchilarning ruhiy barqarorligi va nisbatan olimlarning e'tibori psixologik tadqiqotlar doirasida allaqachon alohida ilmiy yo'nalish sifatida shakllangan. Sir emas, harbiy xizmatchilar har qanday davlatning tayanchi hisoblangan bir vaqtda, bugungi kunda harbiy sohadagi muammolar barqaror davlatning rivojlanish dinamikasiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatmoqda. Psixologik ilmiy tadqiqotlar doirasida allaqachon isbotlanganidek, harbiy xizmatchilardagi psixologik himoya mexanizmlari asosi bo'lib xizmat qiladi va ular nafaqat xizmat faoliyati barqarorligiga, balki jamiyatda va oilaviy hayotda ham ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ushbu maqolada harbiy sohada psixologik himoya mexanizmlari harbiy xizmatchilarning psixologik psixik o'zini o'zi boshqarishi fenomeni doirasida psixologik-empirik ma'lumotlar asosida tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: psixologik himoya, harbiy xizmatchi, samoregulyatsiya, repressiya (siqib chiqarish), proyeksiya, kompensatsiya, giperkompensatsiya, rad etish, ratsionalizatsiya, regressiya, shaxslararo munosabatlar.

Abstract: In the process of globalization, alongside demographic changes, the issue of psychological resilience and mental self-regulation among military personnel has increasingly become a subject of scientific research within the field of self-regulation psychology. It is no secret that current challenges in the military sphere have a significant impact on the dynamics of sustainable state development, as military personnel serve as a core foundation of any nation. Psychological research has already demonstrated that the defense mechanisms underlying the mental self-regulation of servicemen can influence not only their professional stability but also their social and family life. This article analyzes defense mechanisms in the military domain through the lens of the psychological self-regulation phenomenon, based on empirical psychological data.

Key words: psychological defense, military personnel, self-regulation, repression, projection, compensation, overcompensation, suppression, rationalization, regression, interpersonal relationships.

Аннотация: В процессе глобализации, наряду с демографическими изменениями, внимание к проблеме психической устойчивости, психической саморегуляции военнослужащих уже успело стать объектом научных исследований в психологии саморегуляции. Не секрет, что проблему в сфере военного дела сегодня оказывает существенное влияние на динамику развития целого устойчивого государства, когда как военнослужащие являются опорой любого государства. В рамках психологических научных исследованиях уже доказано, что механизмы психологической защиты военнослужащих в основе психической саморегуляции могут влиять не только на стабильность деятельности в службе, но и в целом в обществе, в семейном быту. В статье на основе психологических эмпирических данных анализируются механизмы психологической защиты в военной сфере в рамках феномена психологической саморегуляции военнослужащих.

Ключевые слова: психологическая защита, военнослужащий, саморегуляция, репрессия, проекция, компенсация, гиперкомпенсация, вытеснение, рационализация, регрессия, межличностные отношения.



KIRISH

Harbiy xizmat o'tash jarayonida harbiy xizmatchi shaxsi kundalik stress, yangi vazifa va yuklamalar, yangi talablar bilan to'qnashadi va ularni yengib o'tish uchun umr davomida harbiy xizmatchi ortirgan bilim va xulq-atvor tajribalari har doim ham o'z samarasini bermasligi mumkin. Shunday bo'lishi muminki, harbiy xizmatchi shaxsi har doim ham vaziyat va sharoitlarni adekvat tarzda baholay olmaganligi, tahlil qila olmaganligi va shu sabab, xulq-atvor strategiyasi noto'g'ri qo'llanilishi oqibatida ushbu shaxs nizoli, noqulay yoki ekstremal vaziyatdan chiqib keta olmasligini kuzatishimiz mumkin. Albatta, bunday muammolarning yuzaga kelishi tabiiy ravishda ichki zo'riqish va noqulaylikni keltirib chiqaradi, bu esa ko'pincha nafaqat yuzaga kelgan muammoni konstruktiv hal qilishga to'sqinlik qiladi, balki shaxsning umumiy barqarorligini ham izdan chiqaradi. Bunday salbiy oqibatlarni hal etish vositalaridan biri bu — psixologik himoya hisoblanadi. Psixologik himoya — bu shaxsnin psixik barqarorligini saqlab turuvchi maxsus tizim bo'lib, ong sohasini ichki va tashqi nizolar, xavotir va noqulaylik holatlari bilan bog'liq bo'lgan noxush, ruhiy jarohat yetkazuvchi kechinmalardan himoya qiladi. Biz bimalol ishlatadigan "himoya" atamasi psixoanalitik nazariyada dinamik yondashuvning dastlabki ifodalaridan biri hisoblanadi [1], [2]. Ushbu atama 1894-yilda Z. Freydning "Himoyaviy neyropsixozlar" asarida paydo bo'lgan va keyinchalik uning bir qator boshqa mehnatlarida ("Isteriyaning etiologiyasi", "Himoyaviy neyropsixozlar haqida keyingi mulohazalar") og'riqli yoki chidab bo'lmaz fikrlar va affektlarga qarshi "Men"ning kurashini tasvirlash uchun qo'llanilgan. Keyinchalik bu atama chetga surilgan va uning o'rniga "siqib chiqarish" atamasi ishlatila boshlangan [3] "Buzilishlar, simptomlar va xavotir" asarining ilovasida Z. Freyd dastlabki "himoya" tushunchasiga qaytadi va bu atama qo'llanishning o'z afzalliklariga ega ekanini va "Biz bu atamani umumiy ma'noda qo'llaymiz — ya'ni, 'Men'ning ziddiyatlarda foydalanadigan barcha usullarini ifodalash uchun, va shu bilan birga 'siqib chiqarish' so'zini esa — bizning dastlabki tadqiqot bosqichlarimizda eng yaxshi o'rganilgan, himoyaning alohida turi sifatida qoldiramiz" deb ta'kidlab o'tgan muallif. [4]. Bu yerda siqib chiqarish psixik jarayonlar ichida yagona va alohida mavqega ega degan tushuncha rad etiladi va psixoanalitik nazariyada ayni maqsadga xizmat qiluvchi boshqa himoya jarayonlariga ham o'rin ajratiladi.

Shu tariqa, cheksiz ziddiyatlar va murosalar oqimida xizmat olib borayotgan harbiy xizmatchi shaxsi muvozanatning zarur darajasini saqlab turish uchun tabiiy va qonuniy tarzda bir qator himoya mexanizmlarini shakllantirishi zarur hisoblanadi. Bu mexanizmlarning shakllanishiga asosiy sabab — tashvish va u ichki yoki tashqi turtkilarni yenga olmaslik hissidan kelib chiqadi deb ta'kidlashimiz mumkin. Psixologik himoya mexanizmlari aynan mana shu tashvish bilan kurashishda yordam beradi. Demak, bu yerda psixologik himoyaning ijobiy ta'siri, ya'ni xulq-atvor strategiyalari buzilishida namoyon bo'ladigan harbiy xizmatchi shaxsining psixik o'zi o'zi boshqaruvini yanada takomillashuvi loimligi haqida so'z bormoqda.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Psixoanalizning shaxs nazariyasi va psixologik moslashuv nazariyasiga qo'shgan eng muhim hissalaridan biri bu — psixologik himoya konsepsiyasidir. A. Freyd psixologik himoyaning 15 ta mexanizmini tavsiflab bergan⁶ biroq, uning izdoshlari orasida bu mexanizmlarning aniq soni bo'yicha yakdil fikr mavjud emas [5,6] Ba'zi tadqiqotchilarning (L.R. Grebennikov, R. Plutchik, Ye.S. Romanova) fikriga ko'ra, psixologik himoya mexanizmlari barcha koping-strategiyalar (ya'ni, affektiv jarayonlar va istaklar bilan kurashish uchun rivojlangan strategiyalar)ning asosi sifatida qaraladi. Shuningdek, R. Plutchik tomonidan taklif etilgan tizimli model tarkibiga kiruvchi psixologik himoya mexanizmlaridan tashqari, izolyatsiya, harakat faolligi, introeksiya, sublimatsiya, chalg'itish kabi boshqa elementlar ham mavjudligini ta'kidlash lozim. Bu elementlar turli mualliflar tomonidan tavsiflangan bo'lsa-da, ularning aksariyati asosiy psixologik himoya mexanizmlaridan hosil bo'lgan ikkilamchi shakllar hisoblanadi.[5,5,8,9,10]

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu ilmiy maqolamizda O'zbekiston Respublikasi harbiy xizmatchi shaxsining psixologik himoya mexanizmi faoliyatining xarakteri, xizmat sharoitlari, tajriba va gender xususiyatlariga qarab qanday o'zgarishini o'rganamiz. Xususan, harbiy xizmatchilardagi psixologik himoya mexanizmlarini aniqlash maqsadida Kellermen-Plutchikning "Hayotiy strategiyalarni aniqlash" so'rovnomasi (Life Style Index, LSI) metodikasidan O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi va O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi tuzilmalaridagi harbiy xizmatchilarni xizmat faoliyati sharoitida psixik o'zini o'zi boshqarishni samarali rivojlantirishga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan omillarni o'rganish maqsadida qo'llanildi. Bizningcha, xizmat faoliyatiga yo'naltirilgan harbiy xizmatchi qaysi xizmat turiga taqsimlangan bo'lishidan qat'iy nazar, unda shaxsga xos psixologik xususiyatlar va harbiy xizmatchiga mos bo'lgan harbiy sifatlar shakllangan bo'lishi kerak yoxud xizmat faoliyati davomida rivojlanishi kerak zarur bo'ladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Sinaluvchilarimizning harbiy xizmat faoliyati ijtimoiy jarayonlarning ajralmas qismi bo'lib, bu ularning individual-tipologik xususiyatlarini shakllanganligiga ko'ra qadriyati, axloqiy me'yori va motiviga yo'naltirilgan qarashlariga ta'sir qilishini ko'rishimiz mumkin bo'ladi. Ta'kidlashimiz joizki, hozirgi kunga kelib, kasbiy faoliyat bilan psixik o'zini o'zi boshqarish o'rtasidagi yaqin, o'zaro bog'liqlik ko'plab tadqiqotlarda o'z aksini topganligi bilan e'tiborli hisoblanadi. Bizningcha, tashqi munosabatlarning o'zaro ta'sirlashuvi shaxsning individual-tipologik xususiyatlarida ijobiy hamda salbiy namoyon bo'lishi mumkinligi ko'zga tashlanadi. Qator tadqiqotchilar psixologik himoya mexanizmlari qanday darajada chuqur va tabiiy bo'lmasin, kasbiy faoliyat va uning o'ziga xos xususiyatlari ushbu himoya mexanizmlariga ta'sir ko'rsatishi, ularning xarakterini belgilab berishi mumkinligini ta'kidlaydi.[11,12]

Shuni aytishimiz kerakki, ba'zan emotsiyalarni yengish uchun har bir shaxsda o'ziga xos psixologik himoya mexanizmi shakllanadi. Bu mexanizmlar sof holatda alohida ishlamaydi. Shuningdek, harbiy xizmatchi, odatda, bir nechta himoya usullarining kombinatsiyasidan foydalanadi, va psixologik tahlil jarayonida mutaxassis sifatida butun himoya mexanizmini kompleks ravishda ko'rib chiqishimiz kerak bo'ladi. Tahlil davomida bir yoki ikki dominanta — ustunlik qiluvchi himoya shakli ajralib chiqadi va ular aniqlangach, shaxs turi yoki uning psixologik yo'nalishi (dispozitsiyasi)ni aniqlash imkoni tug'iladi. Jadvalga muvofiq barcha sinaluvchilarimizda (N=709) himoya mexanizmlari me'yorlashilishini ko'rishimiz mumkin. Ya'ni, metodikani o'tkazishda barcha qoidalarga amal qilinganligi hamda olingan natijalar birlamchi statistik tahliliga ko'ra, realikka mos kelganligini ko'rsatadi.

Kellermen-Plutchikning "Psixologik himoya mexanizmlari modeli" bo'yicha olingan natijalarimiz shuni ko'rsatadiki, hayot tarzi indeksi psixologik himoya mexanizmlarini o'rganishning ahamiyati harbiy xizmatchilarda psixokorreksion va psixoterapevtik imkoniyatlarini rivojlanishi va kengayishi bilan bevosita bog'liq bo'lishi mumkin ekan. Bizda esa harbiy xizmatchilarning shaxs xususiyatlarini tuzatish motiv va uning patogen xatti-harakat stereotiplarini aniqlashga bog'liq bo'lishi mumkin. Aynan shu farazimizni ilmiy asoslantirish maqsadida R.Plutchik modelini hatbiy xizmatchining faoliyatga moslashuvchanligiga, emotsiyalar barqarorligiga modelli yondashuvga tayangan holda muallif tomonidan ilgari surilgan sakkizta asosiy hissiy-emotsional jihatlarni o'rganishga harakat qildik. Natijada, 2.1.8-jadvaldagi natijalar qayd etilib uni quyidagicha izohlashimiz imkoniyati yuzaga keldi. Jumladan, 709 nafar (458 nafar Milliy gvardiya, 251 nafari Mudofaa) harbiy xizmatchilarda psixologik himoya mexanizmi diagnostika natijalariga ko'ra 8 ta shkala bo'yicha "Siqish" shkalasi bo'yicha MG (U=369,22; p<0.05), Mudofaa (U=329,05; p<0.05); "Regressiya" shkalasi bo'yicha MG (U=372,19; p<0.001), Mudofaa (U=323,63; p<0.001); "Inkor qilish" shkalasi bo'yicha MG (U=372,45; p<0.001), Mudofaa (U=323,16; p<0.001); "Proyektsiya" shkalasi bo'yicha MG (U=374,47; p<0.001), Mudofaa (U=319,47; p<0.001); "Kompensatsiya" shkalasi bo'yicha MG (U=373,22; p<0.001), Mudofaa (U=321,76; p<0.001); "Giperkompensatsiya" shkalasi bo'yicha MG (U=369,72; p<0.05), Mudofaa (U=328,15; p<0.05); "Ratsionalizatsiya" shkalasi bo'yicha MG (U=373,40; p<0.001), Mudofaa (U=321,43; p<0.001).

Psixologik himoya mexanizmlari diagnostikasi (Kellermen-Plutchik) metodikasining tashkilot turi bo'yicha tafovutlari (N-709)

Ko'rsatkichlar	O'rtacha rang		Statistik qiymat	
	Milliy gvardiya (N-458)	Mudofaa (N-251)	Mann Uitni U mezon	p (ishonch darajasi)
Siqish	369,22	329,05	50965	0,012*
Regressiya	372,19	323,63	49604	0,002**
Almashtirish	359,85	346,15	55257	0,393
Inkor qilish	372,45	323,16	49488	0,002**
Proyektsiya	374,47	319,47	48562	0,001**
Kompensatsiya	373,22	321,76	49135	0,001**
Giperkompensatsiya	369,72	328,15	50738,5	0,010*
Ratsionalizatsiya	373,40	321,43	49053,5	0,001**

Izoh: p<0.001**, p<0.05*

"Proyektsiya" MG tizimida xizmat faoiyatini olib borayotgan harbiy xizmatchilarda yuqori (U=374,47) ko'rsatkich, mudofaa tizimida faoliyat olib borayotgan harbiy xizmatchilarda esa (U=319,47) past natija kuzatildi. Sababi, xizmat faoliyatining ijtimoiy muhit bilan bog'liqligi, tashqi ta'sirlar natijasida xatti-harakatlarni o'zgarishi bevosita harbiy xizmatchilarning xizmat faoliyatida ichki o'zini o'zi boshqarishda psixikani himoya



qilishga qaratish kuchliroq bo'lib, birxillikdan ko'ra "yumshoq" ta'sirga ega. Xususan, jamoat tartibini saqlashda fuqarolar bilan bo'ladigan muloqot mudofaa talabidan farqli ravishda erkin, turli toifadagi shaxslar bilan kechadi. Mudofaada tizimidagi yuqori natija munosabatlar boshliq va bo'ysunuvchi talabi doirasida amal qilishi, munosabatdagi "monotonli", bir xillikni barqaror ekanligi bilan izohlanadi. Ma'lumki, shaxsga xos xulq-atvor, individual xususiyat jumladan, xarakter tashqi ta'sirga bog'liq, o'zgarish va takomillashishga xos. Bixevioristlarga ko'ra, ularni tajribalariga asosan, har qanday xulqni o'zgarishi uchun berilgan tanbeh uning kelajakdagi ijobiy xulqni shakllantirishiga xizmat qilishi kerak. (2.1.8-jadvalga qarang)

"Giperkompensatsiya" MG tizimida xizmat faoiyatini olib borayotgan harbiy xizmatchilarda yuqori (U=369,72) ko'rsatkich, mudofaa tizimida faoliyat olib borayotgan harbiy xizmatchilarda esa (U=328,15) past natija kuzatildi. Sababi, olingan natijalarimiz bo'yicha, yosh toifalari ham aynan ushbu ko'rsatkichlarda katta ahamiyatga ega bo'lib, yosh harbiy xizmatchilar uchun xavotirdan, ya'ni ziddiyatli vaziyatlardan, ma'suliyatdan qochish eng qulay yo'l hisoblanadi. Biroq, bunday holatda siqib chiqarilgan fikrlar va impulsar ong ostida faolligini yo'qotmaydi va ularni qayta-qayta esga olishni oldini olish uchun doimiy ravishda sinaluvchilarimizni psixikasi energiya sarf qilishiga tog'ri kelishini kuzatishimiz mumkin. [14] Biroq, shuni ta'kidlab o'tishimiz lozimki, qancha ko'p ma'lumot ong ostiga siqib chiqarilsa, shaxs, shu jumladan, harbiylarimiz o'zligini yoqotishini, hayot yo'lini anglashda qiyinchiliklarga duch kelishini va ohir-oqibatda frustratsiya holatiga tushishini kuzatishimiz mumkin. Bu esa, shubhasiz, o'z navbatda, ijodiy faoliyat uchun, hayotdagi zavqli onlar uchun energiyani sarflash imkoniyatini keskin cheklaydi. Albatta, psixikamiz bevosita sog'lig'imizga ta'sir etgani tufayli, siqib chiqarilgan fikrlarni o'rni to'ldirish uchun organizmimiz stress holatiga kelib, o'zi bilan birga turli xil nevroitik xulq-atvor shakllarini (manmanlik, betakalluflik, spirtli ichimliklar), psixosomatik kasalliklar (uyqusizlik, nevroitik bosh og'riqlari, bezovta)ni ham olib keladi. Shu sababli yuqori jismoniy va psixik yuklamalar vaqtida yosh harbiylarda ruhiy-asab faoliyatida ko'proq va jiddiy buzilishlar kuzatilishini tahmin qilishimiz mumkin. Yana bir jihatni aytib o'tish zururki, psixologik himoya mexanizmi sifatida giperkomsensatsiya qo'llanilganda, jismonan va psixologik zaif harbiylar ba'zan ulardan ko'ra tashabbusko'r, ishchan, resurslarga boy xizmatdoshlariga nisbatan yashirin yoki oshkora agressiyani namoyon qilishlari mumkin. Va shu agressiyani giperkompensatsiya qilgan holda ular mayda qonunbuzarlik yoki intizomga rioya qilmaslik orqali o'z ehtiyojlarini qondirishga urinadilar, shu bilan birga ular psixik o'zini o'zi boshqarishda qiyinchiliklarga duch kelishini korishimiz mumkin. Ushbu psixologik himoya mexanizmining ustunligi yosh toifadagi harbiylarda stressga nisbatan zaifligi bilan bog'liq bo'lib, bu stresslar keskin ijtimoiy, siyosiy, va texnologik o'zgarishlar bilan birga keladi. Bunday o'zgarishlar noaniqlik, xavotir va dunyo bilan uzilish hissining paydo bo'lishiga sabab bo'lishi mumkin.

Harbiy xizmat faoliyatini olib borayotgan harbiy xizmatchilar "Ratsionalizatsiya" MG (U=373,40), Mudofaa (U=321,43), "Kompensatsiya" MG (U=373,22), Mudofaa (U=321,76), «Inkor qilish» MG (U=372,45; $p<0.001$), Mudofaa (U=323,16; $p<0.001$) kabi psixologik himoya mexanizmlaridan ko'proq foydalanishlarini o'z tadqiqotimiz natijalarida aks etgan. Ya'ni, harbiylar noratsional qaror, harakat, his-tuyg'u, g'oya va boshqalarga mantiqiy bog'liq va axloqan maqbul tushuntirish berishga, taktik fikrlashga intilishadi. Bunda o'zini oqlovchi "argument" sifatida jamiyat uchun qadrlil, mentalitetimizga xos bo'lgan ijtimoiy normalar, ustanovkalar va maqsadlar "ideal" tarzda ishlatiladi. Shu bilan birga, harbiy xizmatchi o'zini hurmat qilishini saqlab qoladi, chunki uning "Men" konsepsiyasi pasayish xavfi ostida bo'ladi. Ratsionalizatsiya mexanizmi esa, ba'zan harbiylarning xulq-atvorini qat'iy «qonun-qoidalar» asosida yashashga, faoliyat olib borishga yo'naltiradi.

"Almashtirish" shkalasi bo'yicha MG (U=359,85; $p>0.05$) va Mudofa (U=346,15; $p>0.05$) ishonchli natijalar qayd etilmadi. Sababi, harbiy xizmatchilarda xizmat faoliyatidagi o'zgarishlarga nisbatan sovuqqonlik, "ratsiya"larga nisbatan "immunitet" shakllanganligi bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Psixologik himoya muammosini tahlil qilish aynan harbiy sohaga oid tadqiqotlarda yondashuvlarning nihoyatda xilma-xilligi va farqliligini, berilgan ta'riflar, ularning umumiy ruhiy tuzilmadagi o'rni va ahamiyati, individual xususiyatlar va tarkibiy komponentlar bilan o'zaro aloqasi mavjudligini ko'rsatadi.

Ushbu tadqiqotimizda ishtirok etgan harbiylarning natijalaridan shuni xulosa qilishimiz mumkinki, xizmat faoliyatida katta muvaffaqiyatga erisha olmaslik holatlarida, boshqa sohalarda muvaffaqiyat qozonishga intilishlari, bu esa ularning hayotiga ijodiy yondashuv va professional faoliyatda muvaffaqiyatga erishishga yordam berishini bilan izohlashimiz mumkin. Shu bilan birga, ko'pincha kazusli voqealar sodir bo'lganini tan olishdan bosh tortadilar, bu esa ularning egosining moslashuvchanligi va kuchini cheklaydi.¹ Bu esa shaxsda egotsentrizm, ta'sirchanlik, ko'rsatkichlik, o'ziga ishonch, maqtanish, hissiy xulq, tanqidga nisbatan befarqlik, yolg'onchilik, simulyatsiyaga moyillik, axloqiy jamlamaning rivojlanmasligi kabi xususiyatlarda o'z ifodasini topadi, bu esa albatta, harbiy sharoitda moslashuvchanlikning buzilishiga olib kelishi mumkin.

¹ Савенко Ю.С. Проблема психологических механизмов и их типология // Самосознание и защитные механизмы личности: хрестоматия. Самара: Изд. дом «Бахрах-М», 2003. С. 622–639.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Абрамова Г. С. Практическая психология: учебник для студентов вузов / Г. С. Абрамова. – М.: «Академический Проект», 2001. – 112 б.
2. Бассин Ф.В. О силе «Я» и психологической защите. Самосознание и защитные механизмы личности: хрестоматия / Ф. В. Бассин. – Самара, 2000. – 312 б.
3. Фрейд А. Эго и механизмы защиты / А. Фрейд. – М., 2003. – 159 б.
4. Грановская Р. М. Психологическая защита / Р. М. Грановская. – СПб.: изд. «Речь», 2007. – 125 б.
5. Журбин В.И. Понятие психологической защиты в концепциях З.Фрейда и К.Роджерса // Вопросы психологии. 1990. № 4. 14–23б.
6. Фрейд А. Защитные механизмы // Самосознание и защитные механизмы личности: хрестоматия. Самара: Изд. дом «Бахрах-М», 2003. 339–347б.
7. Менинжер В., Лиф М. Психические механизмы // Самосознание и защитные механизмы личности: хрестоматия. Самара: Изд. дом «Бахрах-М», 2003. 509–526 б.
8. Романова Е.С., Гребенников Л.Р. Механизмы психологической защиты. Генезис. Функционирование. Диагностика. Мытищи, 1996. 139 б.
9. Савенко Ю.С. Проблема психологических механизмов и их типология // Самосознание и защитные механизмы личности: хрестоматия. Самара: Изд. дом «Бахрах-М», 2003. 622–639 б.
10. Тарт Г. Механизмы защиты // Самосознание и защитные механизмы личности: хрестоматия. Самара: Изд. дом «Бахрах-М», 2003. 482–506 б.
11. О.Ю.Сальникова 19.00.06 – юридическая психология. Автореферат «Психологические особенности возникновения посттравматических стрессовых состояний у сотрудников уголовно-исполнительной системы в различных условиях служебной деятельности», Рязань 2010г.
12. Л.Ю. Субботина 19.00.03 - психология труда, инженерная психология, эргономика по психологическим наукам. Автореферат «Структурно-функциональная организация психологической защиты личности», Ярославль 2006г.
13. Василюк Ф.Е. Процесс переживания // Самосознание и защитные механизмы личности: хрестоматия. Самара: Изд. дом «Бахрах-М», 2003. 309–329б.

- 
- 13.00.00 Pedagogika fanlari
 - 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
 - 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
 - 13.00.03 Maxsus pedagogika
 - 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
 - 13.00.07 Ta'limda menejment
 - 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
 - 07.00.00 Tarix fanlari
 - 19.00.00 Psixologiya fanlari
 - 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
 - 02.00.00 Kimyo fanlari
 - 03.00.00 Biologiya fanlari
 - 09.00.00 Falsafa fanlari
 - 10.00.00 Filologiya fanlari
 - 11.00.00 Geografiya fanlari



MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Mas'ul muharrir: Ramzidin Ashurov

Ingliz tili muharriri: Murod Xoliyorov

Musahhih: Alibek Zokirov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2025. № 9

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali 26.09.2023-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №C-5669363 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: № 136361.

Manzilimiz: Toshkent shahar, Yunusobod tumani
19-mavze, 17-uy.